

✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠

САМООСВІТНІ ЛИСТКИ

Ч. 8.

✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠✠

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА
В
ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Видавництво й Друкарня ОО. Василіян
Мондер, Алта.
1947.

БІБЛІОТЕКА ДОБРИХ КНИЖОК

має на складі:

- Берестейська Унія, написав
о. Ст. Семчук25
- Душехват, картини з життя св.
Йосафата25
- Історія Церкви на Україні,
Др. Ст. Томашівський 1.25
- Церква Українців у Канаді,
о. П. Божик, опр.1.25
- Релігія й Церква в історії Укра-
їни, В. Липинський60
- Служба Бога, під нотами, .50
- Католицьке Життя, о. Е. Тео-
дорович, ЧСВВ, 30 духов-
них наук, опр. 1.25
- Віра українського народу . . .15
- Фатіма, появи Преч. Діви10
- Біблійна Історія Нового За-
віту. О. Луговий50
- Чому я навернувся, о. П. Б. .15
- Християнство на Укр. о. П.
Божик25
- Маркіян Шашкевич на тлі
відродження галицької У-
країни, з ілюстраціями. .35

Нові книжки:

- Ювілейний Алманах Василю-
янських студентів у Бра-
зилії 1897-1947. Величина
календаря, ст. 184 з ілю-
страціями.75
- Ювілейна Памятка Берестей-
ської Унії 1596-1946, Пру-
дентополіс, 18 сторін. .05

Замовляйте на адресу:

**Basilian Fathers' Press,
Mundare, Alberta, Canada.**

САМООСВІТНІ ЛИСТКИ

Ч. 8.

**КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА
В
ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ**

**Видавництво й Друкарня ОО. Василян
Мондер, Алта.
1947.**

Друковано за дозволом Церковної Влади.

Св. Йосафат, Мученик за св. Одність.

ВСТУП

Одною з речей, що їх повинен знати кожний Українець, це — історія Церкви на українській землі.

Церква, це релігійна організація, що її для духовного проводу й помочі на дорозі до вічної батьківщини, оснував для всіх людей у світі самий Ісус Христос.

Христова Церква діє й на нашій рідній українській землі. Вона, як добра мати, старається й увесь наш український нарід виховати для неба й вічного, щасливого життя. Вже тисячу літ триває праця Христової Церкви між Українцями.

В своїй праці над спасенням нашого народу Христова Церква мала багато перешкод зорганізованої в Греції й піддержуваної в Росії противної Христовій Церкві — так званої “Православної Церкви” тобто церковної організації, що повстала через відлуку частини єпископів, священників і вірних від правдивої Христової тобто Католицької Церкви, що нею керує на землі Христовий Намісник у Римі.

Оця книжка подає головні історичні події з минулого Католицької Церкви на наших рідних землях. Запізнатись із цею історичною правдою корисно буде для кожного Українця.

Коротка історія церк. Унії

Яка Церква була в Україні в минулих віках?

Загляньмо до історії.

Перші відомості про християнство в Україні, як віру українського народу, маємо з 9-го століття (ранші відомості відносяться до Греків і Готів в Україні). І так християнство було вже в Україні на початку 9-го ст., за кн. Бравлина. За кн. Аскольда й Дира (2-га половина 9-го ст.), за кн. Ігоря, за кн. Ольги і за кн. Ярополка (10-те ст.) воно стало вже майже пануючою вірою в Україні. Вкінці, 988 р., князь Володимир Великий охрестив Україну офіційально. З того часу християнство в Україні запанувало вже вповні.

Яке було давнє християнство в Україні: православне чи католицьке?

Як відомо з історії, християнство прийшло в Україну з Візантії через Болгарію, хоч уже регентка Української Держави, княгиня св. Ольга, пробувала завести християнство в Україні з католицького Заходу й спровадила була з Німеччини навіть першого Єпископа для України, Адальберта (в 961—962 рр.). А Візантія в віках 9-тім (з виїмком рр. 857—867 за патріярха Фотія), 10-тім і аж до 1-шої половини 11-го признавала головою християнства папу римського і йому підчинялася. Відірвалася Візантія від Апостольського Престола формально аж 1054 року, за царгородського патріярха Михайла Керулярія.

Таким чином первісне християнство в Україні, ще перед охрищенням України Володимиром Вел., і християнство, що його прийняв і завів в Україні Вел. кн. Володимир Святий, було хоч і східне, візантійське, то не православне в теперішнім його розумінні, а католицьке.

Чи по відірванні Візантії від Апостольського Престола також Україна зірвала звязок з Римом?

Як відомо з історії, папські послы по трагічним акті відірвання Греції від католицької Церкви в царгородській Софії завернули в Україну, щоб Українську Церкву звязати тісніше з Папою. Тоді по стороні Папи стали виразно київський Вел. кн. Із'яслав і преп. Теодозій разом із своїми однодумцями (Степан й ін.). Вел. кн. Із'яслав визнав був себе навіть ленником Апостольського Престолу (1075 року) й мабуть прийняв із рук Папи Григорія VII королівську корону.

Перший київський митрополит, що зірвав звязки з Римом та став виразно по стороні вже православного візантійського патріярха, був грек Никифор I (1104 року). Одначе собор руських владик 1147 р. зірвав з патріярхом та більшістю голосів українських Владик (проти двох північних, новгородського й смоленського) поставив митрополитом українця Клима Смолятича й дав йому благословення мощами Папи Климента. Та по 7 роках прихильники православної Візантії, спираючись на помочі суздальських князів, прогнали Клима й на київську митрополію повернулись знов греки.

По впадку старої Української Держави над

Дніпром після татарського нападу 1240 року, її місце займає Галицько-Волинська Держава. Одночасно з цим Україна знову нав'язує звязки з Апостольським Престолом у Римі.

Так український архієпископ Петро, мабуть київський митрополит Петро Акеревич, бере участь у скликанім папою 1-шим соборі в Ліоні 1245 р., а папське посольство за проводом Пляно де Карпінія веде переговори з галицько-волинським єпископом і володарем Галицько-Волинської Держави князем Данилом. Як відомо, ті переговори довели тоді до формального заключення кн. Данилом церковної злуки-унії з Римом та до коронації нашого кн. Данила папою на короля в 1255 р. Одначе також Унія кор. Данила з незалежних від нього причин не закріпилася в Україні на постійне.

Та змагання України до церковної Унії з Апостольським Престолом не припинилися. Справа унії української Церкви з Римом стала знов актуальна на соборах у Констанції (1417/18 р.) та в Фльоренції (1439 р.).

В соборі в Констанції, що мав на меті довести до церковного об'єднання Заходу й Сходу, взяв участь між ін. київський митрополит Григорій. Він навіть був провідником 19 грецьких єпископів, що також брали участь у тім соборі. Те грецько-українське посольство мало широкі повновласти до переговорів та заключення Унії з Римом. Одначе Унії тоді ще не заключено. Для нас важне те, що тодішній український митрополит був прихильником Унії.

Чого не довершено на соборі у Констанції, — те довершено незабаром на соборі у Фльоренції. І на той собор, що його був скликав папа

Евген IV первісно до Феррари, прибув митрополит київський і всеї Руси — Ізидор. Прибули й грецькі єпископи з візантійським патріярхом Йосифом та візантійським цісарем Іваном VII. На тім соборі й прийнято ухвалу про церковну Унію з Римом Візантії й Руси.

Та ухвала така:

“Признаємо, що св. Апостольський Престіл і Римський Первосвященик (Pontifex) займають у цілім світі перше місце (Primatum), а сам Римський Первосвященик, це наслідник бл. Петра, Князя Апостолів, та правдивий Намісник Христа, голова всеї Церкви та Батько й Учитель усіх християн.”

Чи треба виразнішої ухвали?

Ту ухвалу підписали зо сторони Риму: Папа Евген IV, 8 кардиналів, 2 патріярхи, 8 архієпископів та 50 єпископів і інших церковних достойників, а зо сторони Східньої Церкви: візантійський цісар, 3 заступники царгородського патріярха (бо патріярх Йосиф міжтим умер, взиваючи перед смертю гаряче до заключення Унії), 17 митрополитів та багато інших достойників. Підписав ту ухвалу іменем всеї руської Церкви митрополит Ізидор. Не підписав тільки 1 грек, Марко з Ефезу, що таємно втік із Фльоренції, вернувся до Греції та інтригами не допустив до здійснення там Унії. Це прийшло йому тим лекше, що незабаром Турки зайняли Царгород (1453 р.) і візантійська держава перестала існувати.

Про заключення Унії з Римом повідомив митр. Ізидор Русь іще з дороги, з Буди, як вертав із собору, окремим Пастирським Листом. Той Пастирський Лист починається так (наводимо в оригіналі):

“Милостю Божію Сидор, преосвященний Архієпископ всея Русії, Легатос от ребра Апостольскаго седалища, Летскаго і Литовскаго і Німецкаго, всім і всякому христівірним с прибавленієм віри своєю вічне спасеніє в Господа.

“Возрадуйтеся і возвеселітеся нині, яко Церков восточная і западная колико время разділені биша і єдина ко єдиной враждебни: а нині істинним соединенієм в ізначальное своє соединеніє і мир і єдиначество древнее, безо всякого разділенія. Всі же Христоіємнитії людіє, как Латини і так Грекове, і всі іже подлежат соборной Церкви Костянтинополстій, еже суть Руси і Серби, Вляхи, ініі всі хрестяньстії родове прийміте тое же святопресвятое єдиначество с великою духовною радостю і с чєстю. Наперед молю вас в Господа нашего Ісуса Христа, іже с нами милость сотворшаго, чтобы никакова разділенія оу вас с Латиною не било, занеже єсте всі раби Господа Ісуса Христа, во імя Єго хрищені...”

Як прийняла Русь заключення Унії митр. Сидором (Ізидором)?

В Україні й Білій Руси Унія викликала приязний відгомін. Митр. Ізидора зустрічали українське духовенство й вірні з великою пошаною й почестями, особливо в Холмі й самім Києві. Прихильне становище зайняли до Унії також київський князь Олелько й білоруський Юрій. Зокрема прихильно віднісся до Унії володимирський волинський єпископ.

Та всеж таки Унія й тоді в Україні ще тривко не прийнялася. А не прийнялася тому, бо проти неї виступили з безпощадною боротьбою Москва (московський кн. Василь Василевич) і — польсько-литовські... католики (між ін. виленський рим.-католич. єпископ Матвій!). Під натиском тих обох чинників Ізидорова Унія в Україні після більш ніж 60-літнього змагання впала.

Що сталося з творцем тодішньої Унії з митрополитом Ізидором?

Він деякий час жив у Києві та боронив свого діла. Вкінці однак покинув Україну й переїхав до Риму, де й умер як кардинал.

З виїздом митрополита Ізидора з України до Риму Унія в Україні не впала. Бо саме тоді наступили два факти, що дуже сприяли їй на наших землях.

Перший факт це розірвання дотеперішнього зв'язку української й білоруської Церкви з Церквою московською. Сталося це через поділ дотеперішньої спільної київської митрополії на дві: київську — для України й Білої Русі та московську — для Московщини. Останнім спільним митрополитом був митр. Ізидор. Той поділ 1458 року потвердив Папа Пій II.

Другий факт, це йменування нового київського митрополита на місце Ізидора, що зрікся київської митрополії. На свого наслідника вибрав Ізидор свого учня Григорія, а призначив його Папа Калист III. Висвятив Григорія на київського митрополита вже за Папи Пія II в 1458 р. в Римі царгородський зєдинений патріарх Григорій IV.

Новий київський митрополит Григорій II (1458—1472) прибув в Україну з листом Папи Пія II, що в ньому Папа просив короля Казимира IV поставитися до нового митрополита прихильно. До юрисдикції митр. Григорія II належали отці дієцезії: київська, володимирська (на Волині), луцька, холмська, перемиська, галицька, турівська, полоцька, смоленська й брянська. Митрополит Григорій II був щирим сторонником

Унії, що за його владництва панувала в Україні, отже й на Волині.

Також наступні київські митрополити, наслідники митр. Григорія II, були сторонниками Унії української Церкви з Римом.

Признавав Унію безпосередній наслідник Григорія II, київський митрополит Мисаїл Друцький (1474—1477). Свідчить про це наглядно посольство й лист, що їх згаданий митрополит вислав був в 1476 р. до Папи Сикста IV з просьбою, щоб Папа установив у наступнім році також для київської митрополії ювілейний відпуст, що був на Заході в 1475 р. Цього листа підписали, крім митроп. Мисаїла, між ін.: архимандрит київо-печерського монастиря, Іван, виленський архимандрит Макарій і інші.

Сторонниками Унії були і 4 дальші київські митрополити: Симеон (1477—1488), що в 1487 р. висвятив Васіяна на єпископа для Володимира на Волині; Йона I Глезна (1488—1494); Макарій I (1495—1497), що як виленський архимандрит підписав був в 1476 р. письмо митр. Мисаїла до Папи Сикста IV; вкінці Йосиф II Солтан (1498—1517), що з особливою ревністю ширив Унію в Україні.

Аж по смерті митрополита Йосифа II Солтана (1517 р.) українська Церква відпадала від Унії. А причина того була та, що київським митрополитом, завдяки впливам Москви (через жінку польського короля Олександра королеву Олену, дочку московського царя Василя III), став ворог Унії, Йона II (1519—1523). Той розрив української Церкви з Римом тривав аж до 1595 року, коли українська Церква знов злучилася з Апостольським Престолом.

Тоді київським митрополитом був Михайло Рагоза (1588—1599). За його владитства відбувся 1590 р. в Берестю синод українських єпископів, що й ухвалили підчинитися Папі Римському.

Та ухвала звучала дослівно так:

“В ім'я Бога! Амінь! Ми підписані єпископи заявляємо що це наш обов'язок дбати про спасення душ як наших так і повіреного нам Богом, християнського народу, Христового стада, та привести його до згоди і єдності. Тому ми за Божою поміччю, бажаючи признавати одного Архипастиря, правдивого намісника св. Петра на римським престолі, святішого Папу своїм Пастирем, мати його своїм Головою, йому завсіди підлягати й його слухати, з чого надіємося великого помноження хвали Бога й Його святої Церкви, та бажаючи мати нашу совість чистою — постановили ми заявити найвищому Отцеві Папі римському, нашу послухність. При тім одначе застерігаємо собі, щоби святіший Папа римський залишим нам без змін і ненарушеними церемонії та всі служби, які віддавна є в нашій св. східній Церкві, та щоб Його Величність Король забезпечив нам наші свободи привілеями в справах, які ми предложимо. Коли буде таке забезпечення і потвердження привілеями Його Святости Папи і Його Величности нашого милостивого Пана і Короля, ми обов'язуємося отсим письмом признати верховну власть св. Отця Папи римського. Заявляючи це перед Богом у Тройці єдиним, передаємо це письмо з власноручними нашими підписами і з нашими печатками нашому старшому братові Його Милости О. Кирилові Терлецькому, екзархові й єпископові луцькому й острозькому.

Писано в Берестю Р. Б. 1590, червня 24.

(Підписи й печатки).

Кирило Терлецький, Божою Милостю Єпископ Луцький і Острозький вл. р.;

Леонтій Пелчицький, Єп. пинський і турівський вл. р.;

Гедеон Балабан, Єп. львівський, галицький і Кам'янець Подільського вл. р.;

Діонізій Збируйський, Єп. холмський і белзьський вл.р.

ІПАТІЙ ПОТІЙ

єпископ Володимира і Берестя литовського, пізніше київсько-галицький митрополит, делегований синодом до Риму за папи Климентія VIII 1595, щоб відновити єдність з римо-католицькою Церквою.

† 8. VII, 1613.

В червні 1594 р. прилучився до вище підписаних українських єпископів ще перемиський єпископ, Михайло Копистенський.

Півтора року пізніше, в листопаді 1595 р., Кирило Терлецький, єпископ Луцька, й Іпатій Потій, єпископ Володимира — обидва єпископи Волині — прибули до Риму і там перед Папою Климентом VIII зложили іменем митроп. М. Рагози, в імені своїм та інших єпископів України визнання віри. Таким чином українська Церква знов обєдналася з Апостольським Престолом.

Те об'єднання української Церкви з Римом проголошено опісля урочисто на синоді українських єпископів у Берестю, дня 8 жовтня, 1596 р. Тоді зібрані на тім синоді українські єпископи повідомили про те об'єднання Україну й Білорусь окремим Пастирським Листом.

Той цікавий Лист такий (наводимо в оригіналі):

“Во імя Бога во Тройці єдиного. На честь і хвалу Его і людского спасення, а віри светое хрестиянское католическое оутверження і подвиження, всім, котрим то відати будет належало, Ми о Бозе на соборе порядном в Берстю Року Божієго тысяча пятьсот девятьдесять шостого Мца Октебра осмого дня ведлуг старого календара, в церкві соборной светого Николи собрани Митрополит і Єпископове обряду греческого нижей подписание, ознаймуем на вічну наметь іж ми бачачи, яко єдиновладность церкви Божое во Євангеліі і оусти Господа нашого Ісус Христа основана і оутвержена єсть, аби на єдином Петрі яко на камені церков Христова моцній стоячи от одного ражена і справована біла, аби єдиного тіла єдина голова і в єдином дому єдин Господь і шафар оброков Божіих над челядю постановлений, о порядку і о всем добром всіх обмишлял, которий то порядок церкви Божіє от часов апостолских зачатий тривал по всі віки, а то іж всі патріярхи до єдиного потомка Петра святого папи римского завжди в науце віри і приймованню власти ду-

КИРИЛО ТЕРЛЕЦЬКИЙ

егзарх і єпископ луцький і острозький,
що з єп. Потім удався до Риму заклю-
чити церковну унію.

ховное і в судах Єпископіїх і апелляциях оутекалися яко ся то з соборов і правил светих отец показует і інші словенские письма з греческих стародавна преложение достаточне то показуют и старие светие Отци церкви восточное то світчать, которие тот Петра светого престол і старійшенство, а власть єе над єпископи всего світа знають, не мней теж цариградские Патріярхове, от которих ся страна руская віру светую приняла, тую зверхность столици римскою Петра светого час немалий знали і єй подлегали і от неє благословенство брали, от которое хотяж многокrotь отступовали, але опятъ з нею єдналися і до послушенства єе ворочали і остатне на Соборе Флорентійском року божого тысяча чотири ста тридцать осмого через Йосифа Патріярху і Цесара Царигородского Йоан Палеолога зуполне до того послушенства вернулись, визнаваючи іж римский Папа єсть отцем і оучителем і справцею всего хрестиянства і правим Петра светого намесником, на котором то Флорентійском Соборе бил і наш Киевский і всея Русії Архієпископ Митрополит Исидор, который тоє соединєніє Патріярхії Царигородского і всіх церквей до ней належачих принєс, і сєє крає рускіє в томже послушенстві і зверхности церкви римское оутвєрдил, для того і королеве полскії і великіє князі Литовскіє, а меновіте Владислав король полский і оугорский і иніє государі дали правилья духовенству обряду греческого і руского (которим на валном) сойме волности всі, которих церкви католичесткіє римскіє оуживают, таковієж їм надали, от которого соединєнія церковного царигородскіє Патріярхове коли зась отступили, і за такой свой грїх отступления і розорванія єдности церковное в моц поганскую і турецкую оупали, зачим много блудов і злих поступков і занєханя дозору правого їх, сих краєв руских і много брідкого святокупства наступило, іж ся єреси розсіяли і всю праве Русь опановали, церкви пустошачи і хвалу божію псуючи. Ми не хочєчи бити оучастниками грєху так великого і неволі поганское, которая за тим пришла царигородских Патріярхов, і не хотєчи їм расколу і розорванья церкви светое єдности помагати, і зберегаючи спустошеню церквей і спасєнію душ людских через єреси, которіє ся тепєр поднесли; маючи о то совєсть і небезпечєнство спасєнія своего і стада словєсного нам от Бога поручєного, року прошлого виправили єсмо до Отца свєтїйшого Климентія осмого Папи римского послї і братью нашу вєлєбних о

Христе Єпископов Іпатія Потія прототронія Єпископа Володимирського і Берестейского а Кирила Терлецкого Єксарху Єпископа Луцкого і Острозского, за відомостю і позволеньем і причиною найяснейшого государа нашого Короля его Милости Полского і великого Князя Литовского Жикгимонта третего пана побожного, которому дай Боже щасливое і вічне царствованье, просячи, аби нас до свого послушенства яко найвишший пастир церкви вселенское католическое принял и от зверхности Патріярхов Царогородских визволил і розгрешил, заховуючи нам обряди і церемонії церквей восточних греческих і руских, ани яке отмени в церквах наших нечинячи, толко по преданію светих отец греческих вічне zostавил, што іж учинил і на то своє привилія і письма післал, розказуючи, абихмо ся на сенод зозвавши, ісповіданіє віри светое оучинили і послушенство столиці римское Петра светого, Климентієви осмому і его наслідником отдали. То есмо днесь на сем сеноде оучинили, яко то листи наші і подписанье власних рук наших, с предложеньем печатей наших свідчат, которіе до рук отца светого Папи Климентія на тот сенод посланним:: превелебного Яна Димитрія Соликовского Архієпископа Лвовского, і Его Милости Отца Берната Матеевского біскупа Луцкого, і его Милости Станислава Кгомолинского біскупа Холмского отдали есмо, а при битности послов его королевское Милости, Жикгимнта третого, іх Милости Ясне освещеного Миколая Криштофа Радивила Княжати на Ольше і Несвежу воеводи Троцкого і его Милости вельможного пана Лва Сапіги канцліра великого княжества Литовского і его Милости пана Дмитра Халецкого подскарбего земского великого княжества Литовского старости Берестейского і пр. с іних много духовних і свецких на том сеноде зобраних.

Дан яко вишей наменено с подписом рук наших власних.

Михайло Рогоза волею Божею Архієпископ Митрополит Киевский, Кгалича і всея Росії, рукою власною;

Іпатей Потей Божою Милостю Єпископ Владика Володимирский, Берестейский, рукою власною;

Григорій Герман Архієпископ Полоцкий, владика Витебский, Мстиславский, рукою власною;

Кирил Терлецкий Божою Милостю Єксарх Єпископ Владика Луцкий і Острозский, власною рукою;

Деонисий Збируйский Божою Милостю Єпископ владика Холмский і Белзский, рукою власною;

Йона Гоголь Божою Милостю Єпископ Пинский і Туровский, Архимандрит Кобринский, власною рукою;

Богдан Ліщинский (?) Климонт Архимандрит Браславский і Городенский, рукою вл.;

Гедеон Бролицкий Архимандрит Лявришовський, рукою власною;

Пайсей Архимандрит Мінский, р. власн.

Наведений вище акт українського Єпископату дуже важний. Бо він стверджує наглядно, що українська Церква знов завершила на свій давній історичний, католицький шлях, яким вона йшла в часах Української Княжої Держави (Київської і Галицько-Волинської) і Держави Литовсько-Руської.

Пастирський Лист українських єпископів, що ним вони повідомили Україну й Білорусь про об'єднання української Церкви з Римом, проголошене на синоді в Берестю дня 8. X. 1596 р., важний для нас і тим, що головну роль в його підготовці і введенні в життя відіграли якраз українські єпископи Волині — володимирський еп. Іпатій Потій та луцький й острожський еп. Кирило Терлецький, а передовсім еп. Потій, що від його імені Унія, заключена в 1596 р. в Бересті, навіть називається “Потієвою Унією”.

Якже представляється Унія на Волині, Поліссі, Холмщині і Підляшші після берестейського акту з 1596 р.?

Продовж найближчого чверть століття на згаданих українських землях, як і взагалі на сх. Україні, панувала тільки Унія. Вправді побіч Унії існувало там і православ'я, однак воно не

мало вже своєї єрархії. Бо й київські митрополити й володимирські, луцькі, пинські та холмські єпископи були в тім часі тільки уніятські.

Та православя вело дальше боротьбу з Унією, а підпомагала його в тій боротьбі козаччина. При помочі козаччини вдалося православним проти уніятської єрархії поставити єрархію православну (1629 р.). Проти митрополита став митрополит, проти єпископа єпископ. Жертвою тої боротьби впав між ін. полоцький архієпископ, Йосафат: його, як відомо, православні жорстоко замордували (1623 р.).

Унія вже не впала. Не зважавши на всі противенства, що їх зазнавала як зо сторони православя, так і зо сторони польського націоналізму, вона існувала далі. І не тільки існувала, але й розвивалася. Свідчить про це наглядно передовсім уже безпереривне існування уніятських дієцезій та уніятських владик в Україні взагалі, і зокрема на Волині, Поліссі, Холмщині і Підляшші. А далі свідчить про це згодом поширення Унії й на ті українські землі, що остали були ще незєдинені з Апостольським Престолом.

На українських землях, що сьогодні належать до Польщі та є православні, отже на Волині, Поліссі, Холмщині і Підляшші, були в 17, 18 і 19 століттях такі уніятські дієцезії: I) володимирсько-берестейська, II) луцько-острожська, III) турово-пинська і IV) холмсько-белзьська. В тих дієцезіях були такі уніятські владики:

I) Володимирсько-берестейська дієцезія:

1) Іпатій Потій (1591—1613), 2) Йоаким Мороховський (1613—1631), 3) Йосиф Баковецький (1632—1650), 4) Іван Потій (1655—1666),

5) Венедикт Глинський (1667—1678), 6) Лев Слюбич Заленський (1679—1708), 7) Лев Кишка (1711—1728), 8) Корнило Лебецький (1729), 9) Теофіль Годабський (1730—1756), 10) Филип Володкович (1758—1778), 11) Симеон Млоцький (1778—1795), 12) Йосафат Булгак і 13) його помічник Лев Яворський (1811—1833).

II. Луцько-острожська дієцезія:

1) Кирило Терлецький (1585—1597), 2) Єремія Почаповський (1621—1636), 3) Никифор Лосовський (1636), 4) Прокіп Хмельовський (1660), 5) Діонізій Жабокрицький (1702—1715), 6) [Кирило Шумлянський (1711)], 7) Йосиф Виговський (1716—1730), 8) Теодозій Рудницький (1731—1751), 9) Сильвестер Рудницький (1752—1777), 10) Кипріян Стецький (1778), 11) Михайло Стадницький (1783), 12) Стефан Левинський (1784—1795 і 1798 †1807), 13) Григорій Коханович (1807 †1814), 14) Корсак (†1811), 15) Яків Мартушевич (1817), 16) Кирило Сиротинський.

III. Турово-пинська дієцезія:

1) Леонтій Пелчинський (†1595), 2) Йона Гоголь (1596—1602), 3) Паїсій Саховський (1602—1626), 4) Григорій Михалович (1626—1632), 5) Рафаїл Корсак (1632—1637), 6) Пахомій Оранський (1637—1653), 7) Андрій Кваснинський (1654—1665), 8) Маркіян Білозор (1666—1697), 9) Антонін Жолківський (1697—1702), 10) Порфірій Кульчицький (1703—1716), 11) Йоахим Ціхановський (1716—1719), 12) Теофіль Годабський (1720—1730), 13) Георгій Булгак (1730—1769), 14) Геден Горбацький

(1769—1795), 15) еп-помічник Йосафат Булгак (1787—1795).

IV. Холмсько-белзька дієцезія:

1) Діонізій Збируйський (†1604), 2) Арсеній Андрейовський (1605—1619), 3) Атаназій Пакоста (1619—1625), 4) Теодор Мелешко (1626), 5) Мет. Терлецький (1630—1649), 6) Андрей Фурс † як номінат (1649), 7) Яків Суша (1652—1685), 8) Александер Лодята (1685—1691), 9) Іван Малаховський, номінат (1691), 10) Гедеон Оранський (1693—1709), 11) Йосиф Левицький (1711—1730), 12) Филип Володкович (1731—1758), 13) Максиміліян Рило (1759—1785), 14) Теодозій Ростоцький (1785—1790), 15) Порфірій Важинський (1790—1804), 16) Фердинанд Ціхановський (1810—1828), 17) Фелікіян Шумборський (1828—1851), 18) Іван Тєрашкевич (1851—1863), 19) Іван Калинський, номінат (1863—1866), 20) Михайло Куземський (1868—1875).

Уніятські київські митрополити:

1) Іпатій Потій (1600—1613), 2) Йосиф IV Велямин Рутський (1614—1637), 3) Рафаїл Корсак (1637—1641), 4) Антоній Селява (1642—1655), 5) Гавриїл Коленда (1666—1674), 6) Кипріян II Жоховський (1674—1693), 7) Лев I Слюбич Заленський (1694—1708), 8) Юрій II Винницький (1708—1713), 9) Лев II Кишка (1714—1729), 10) Атаназій Шептицький (1729—1746), 11) Фльоріян Гребницький (1748—1762), 12) Филип Володкович (1762—1778), 13) Лев III Шептицький (1778—1779), 14) Язон Юноша Смогожевський (1780—1786), 15) Теодозій

Ростоцький (1787—1805).

Так виглядали Волинь, Полісся, Холмщина й Підляшша в 17 і 18 століттях під церковним оглядом. Як бачимо, вони були тоді зєдинені з Апостольським Престолом в Римі, цебто в них панувала тоді Унія. Ту Унію прийняли згадані наші землі добровільно при кінці 16-го століття, вернувши тимчасом до стану, що в нїм вони були вже в часах княжих і литовсько-руських. Прийняли Унію відразу на памятнім соборі в Берестю в 1596 році. Під тим оглядом Волинь, Полісся, Холмщина й Підляшша випередили навіть зєдинену сьгодні Галичину. Бо Галичина, не зважаючи на унійні заяви обидвох своїх владик, львівського й перемиського, зложені ще перед собором у Берестю, приступила до Унії формально й зовсім аж при кінці 17-го й на початку 18-го століття (перемиська дієцезія в 1692 р., львівська аж в 1700 р.). О коли взяти під увагу ще й те, що ініціаторами й головними подвижниками берестейського акту були якраз волинські владики, Іпатій Потій та Кирило Терлецький, то сміло можна сказати, що Унія на православній сьгодні Волині має навіть кращі традиції, ніж у зєдиненій Галичині.

Історія Унії на українських землях за сокальським кордоном з кінцем 18-го століття не кінчиться. Вона продовжується ще в 19-тім століттю.

Як бачимо з наведеного вище спису уніятських дієцезій та уніятських владик, одна з тих дієцезій, холмська, продовжує своє існування аж до 2-ої половини 19-го століття. Існують іще якийсь час дієцезії луцька й володимирсько-

берестейська. Існують вкінці ще якийсь час також уніятські митрополити, хоч уже не як київські, але загально-російські, що ними були: 1) Гераклій Лісовський (1806—1809), 2) Григорій Коханович (1810—1814), 3) Йосафат Булгак (1818—1838). Отже Унія існувала на Волині загально ще 100 літ тому, а на Холмщині навіть іще перед 60 роками.

Чи дійсно Унія панувала на Волині і на Холмщині загально, чи може тамопні уніятські єрархи були пастирями без овець?

У відповідь на це питання вкажемо на звідомлення апостольського нунція в Польщі, що його він вислав у березні 1774 р. до Риму. В тім документі представлений якраз стан Унії на Україні в тім часі. Отже звідомляючи про спустошення України гайдамаками в 1768 р., нунцій пише між ін. таке:

“Було там близько 1900 парохіяльних церков, що належали до уніятського митрополита, ціла Україна визнавала Унію, й тільки 15 до 20 церков схизматицькі, що належали до дієцезії єпископа в Переяславі по тамтім боці Дніпра.”

Річ ясна, що мова тут про Україну Правобережну, яка належала тоді ще до Польщі. Та коли такий був стан Унії на далекій Правобережній Україні, що граничила безпосередно з православною Україною Лівобережною й тому була виставлена на сильну православну пропаганду, піддержувану дуже енергічно Москвою,— то якийжеж стан Унії мусів бути на положених значно дальше на захід Волині й Холмщині, що перші приступили в 1596 р. до Унії і під яких

впливом стопилося православя у Галичині, де воно держалося аж до початку 18-го століття! І дійсно. Де як де, але на Волині й Холмщині Унія панувала в 18-тім і в 19-тім ст. загально в повнім значенні того слова.

Та в 19-тім столітті Унії на українських землях за сьгоднішнім кордоном уже не стало: в 1-ій половині того століття на Волині і в 2-ій половині на Холмщині. На місце Унії запанувало там православя.

Здивований читач може спитати: якжеж це сталося, що Унія, що на Волині й Холмщині панувала вже загально й мала на тих землях такі давні й гарні традиції, нараз перестала там істнувати, уступаючи місце православию?

Відповідь на це питання даємо в наступнім розділі.

Унія й Росія

Як Росія знищила Унію на Волині і на Поліссі та насадила там православя.

Як свідчить історія, найбільшим і найзавзятішим ворогом Унії була й є Москва зглядно Росія. Вона нищила й нищить Унію завсіди і всюди. Вона нищила Унію від першої хвилі її появи й нищить її аж по наші часи. Вона нищила Унію не тільки в себе, на Московщині згл. в Росії, але й поза своїми границями. Зокрема Москва згл. Росія знищила Унію на Україні, між ін. також на Волині і на Холмщині.

Нищити Унію на Україні, зокрема на Волині і на Холмщині, почала Москва згл. Росія ще за старої Польщі, до якої тоді належала Україна.

Вже Унію, яку заключив у Фльоренції в 1438 р. київський і всеї Руси митрополит **Ізидор**, зустріла Москва крайно ворожо. Вона не дозволила митр. Ізидорові, що був також митрополитом і для Московщини, ширити в Московщині заключену ним Унію. З причини крайно ворожого становища Москви супроти Унії митр. Ізидор мусів покинути Москву і схоронитися до Києва, звідки виїхав опісля до Риму.

Не допустивши до насадження Ізидорової Унії в себе, Москва постановила знищити її також на Україні. Це їй вдалося досягнути щойно на початку 16-го століття, коли помер київський митрополит **Йосиф II Солтан** (†1517), ревний

сторонник і пропагатор Унії на Україні. Тоді московський цар Василь III через свою дочку Олену, вдову по вел. кн. литовським й опісля королю польським Олександрі, посадив на київський митрополичий престол явного і рішучого ворога Унії Йону II (1519). Від того митрополита запанувало на Україні знов православя аж до 1596 року, коли тодішній київський митроп. Михайло Рагоза разом з волинськими єпископами: володимирським Іпатієм Потієм і луцьким Кирилом Терлецьким на соборі у Берестю знов привернули Унію на Україні.

Також Потієву Унію зустріла Москва крайно ворожо. Та ворожість виявлялася зпочатку, коли Польща була ще сильніша, тільки посередно, через матеріяльне піддержування православя на Україні та підбурювання православних проти уніятів. Колиж Польща в другій половині 18-го століття головно внаслідок короткозорої політики супроти України зовсім ослабла, Москва виявляє свою ворожість до Унії на Україні також безпосередно, вимушуючи на Польщі акти, які мали на цілі скріпити православя і знищити Унію.

Таким актом був нпр. договір між Польщею і Росією з дня 24 лютого 1768 р. в справі т. зв. диссидентів себто православних і протестантів. В тім договорі Росія вимогла від Польщі, що Польща не тільки признала православним рівноправність з католиками, але зобовязалася привернути православю його стан, який воно мало в 1686 р. А се значило, що православю мали бути видані всі ті дієцезії і церкви на Україні і Білій Русі, що до 1686 р. були православні і після того року прийняли Унію. До тих дієцезій

належали між ін. зєдинені вже дієцезії львівська, перемиська і луцька (ся остання в 2-гій половині 17 століття відпала була від Унії, але з початком 18-го століття знов повернула до неї).

Одначе цариця Катерина не вдоволилася дипломатичним актом з 1768 р. Предвиджуючи, що виконання постанов того договору викличе серед сторонників Унії острый спротив, цариця задалегідь оглянулася за іншими способами, якими осягнулаб намічену ціль. Вона через своїх агентів підбурила православних проти католиків і уніятів та вчинила уніятам криваву масакру, відому в історії під назвою “гайдамаччини” й “уманської різні”.

“Не можна вказати, звідомляв про ту різню апостольський нунцій до Риму, в яких часах зроблено б тільки жорстокостей, як тоді, коли гайдамаки й інші розбишаки (1768) спустошили Україну: підчас того згинуло до 40,000 людей. Можна було бачити тільки знищені монастирі, спалені села, пустарі й трупи. Там було около 1900 парохіяльних церков, що належали до уніятського митрополита, вся Україна визнавала Унію, і тільки 15 до 20 церков було схизматицьких, що належали до дієцезії переяславського єпископа по тамтім боці Дніпра. Революція 1768 р. позбавила велике число церков їх пастирів, яких гайдамаки повбивали або прогнали а переяславський (православний) єпископ використав ту нагоду, щоб на їх місця посадити своїх людей. Коли привернено спокій і втікачі могли вернутися, то в своїх домах застали гостей, які не пускали їх до хат, а російські війська помагали інтузам. Зі всіма уніятами обходилися як з ворогами, їх били, вязнили, кидали до тюрем та проганяли з їх власних домів.”

Як відомо з історії, цариця Катерина після того, як гайдамаки виконали згадане вище каїнове діло на Україні, таксамо жорстоко зліквідувала також їх...

Так Росія нищила Унію на українських землях, що тоді ще належали до Польщі. Тому не дивно, що коли по упадку старої Польщі ті українські землі опинилися в границях Росії, Росія негайно взялася донищувати на них Унію.

Сталося се після 2-го і 3-го поділу Польщі в рр. 1793 і 1795.

Вправді вже підчас 1-шого поділу Польщі, коли до Росії перейшла тільки частина білоруських земель з одною уніятською архидієцезією полоцькою, Росія в договорі з Польщею з 18-го вересня 1773 р., загарантувала Унії ненарушимість і свободу. Не зважаючи на се, цариця Катерина видала незабаром указ, що “коли в якій уніятській громаді забракне або умре парох, то належить запитати громаду, якого віроісповідання священника вона бажає, щоб компетентна влада надала їй священника того віроісповідання, якого вона собі бажає...” І питали в громадах не населення, але громадське начальство, яке всюди російський уряд настановляв з православних і котре всюди заявлялося за православям. У висліді згаданого вище указу цариці Катерини полоцька уніятська архидієцезія втратила впродовж тільки 3 років (1781—1783), коли була необсаджена, около 800 церков та більше як 100,000 душ вірних.

Таксамо загарантувала Росія ненарушимість і свободу Унії також підчас 2-го поділу Польщі в договорі в Гродні з 13 липня 1793 р. Артикул VIII-ий того договору, що його цариця Катерина як найторжественніше заприсягла, звучить дослівно так:

“Римські католики обох обрядів, котрі в силу другого артикулу теперішнього договору переходить під панв-

сії. Отже щоб на українське населення прилучених українських земель Росія могла числити, треба, щоб воно стало — православним.

Плянована православна місійна установа в Росії дійсно повстала. Її керманичем російське правительство іменувало минського архієпископа Віктора Садковського, якому на кошти місій признало 20,000 рублів річно. Та на рублях справа не обмежилася. Одночасно військові команди одержали приказ доставляти архієп. Садковському кожної хвили і тільки війська, кільки йому буде потрібно для його місійної діяльності...

Свою “місійну діяльність” для навернення уніятів на православя почав архієп. Садковський відозвою, яку видав зі Слущька 26 мая 1794 р. до всього українського уніятського духовенства і населення. В тій відозві Садковський говорить, що — мовляв — Унію заведено насильно і що тепер кождий може покинути її та “навернутися” до віри, яку визнає цариця. Одночасно з відозвою вислав Садковський до уніятських дієцезій на Волині, Поліссі і Холмщині, луцької, володимирської, пінської і холмської, своїх місіонарів — в супроводі військових відділів. Ті “місіонарі” не зжахнулися перед нічим, щоб тільки знищити Унію. Було досить, щоб у якійсь громаді заявилося за православям кілька осіб, а православні “місіонарі” негайно брали місцеву уніятську церкву в своє посідання, настановляли в ній православного священника, а уніятського проганяли, грабили, арештували або висилали на заслання. Таксамо поступали і з тим українським населенням, що стояло вірно при Унії.

Та на тім нищення Унії і насаджування православя Росією на українських землях не обмежалося. Бо далі наступили акти, які вже зовсім мали зліквідувати Унію в Росії.

Отже передовсім цариця Катерина II видала в 1795 р. ряд указів, в яких уже прямо наказувала, щоби всі ті, що їх предки прийняли Унію після 1595 року, отже навіть перед 200 роками, вернулася назад до православя! Далі наказала цариця докладно прослідити, котрі уніятські церкви збудували колись православні і коли показалося, що якусь церкву збудували первісно православні, то такі церкви просто відбирали уніятам а цілу громаду проголошували православною. Ще далі зарядила цариця, що для інстнування парохії потрібно найменше 100 домів і коли в якимсь селі не було тільки домів (тоді села були малі), то таку парохію (розуміється, коли парохія була уніятська) касували а село прилучали до сусідньої парохії. Все те сильно підірвало Унію. Бо як стверджує указ з тогож 1795 року, 2.300 уніятських церков перемінено тоді на православні — такими способами.

Та й на тім іще не кінець.

В 1795 р. російська цариця Катерина II видала ще один указ, яким скасувала майже всі уніятські дієцезії в Росії, м. ін. обі уніятські дієцезії на Волині (луцьку і володимирську) та на Поліссі (пінську).

А на місце знесених уніятських дієцезій цариця Катерина оснувала чотири дієцезії православні, а саме: подільську, волинську, литовську і білоруську.

Такими способами Росія нищила Унію на

українських землях, зокрема на Волині, та насильно насаджувала там православя.

У висліді з 5.000 уніятських парохій уніятських дієцезій: київської, кам'янецької, луцької і володимирської остало до р. 1796 при Унії тільки яких 200 парохій. Взагаліж на українських і білоруських землях, які Росія заняла після упадку Польщі, Унія втратила в рр. 1773—1796 за цариці Катерини II 9.316 парохіяльних церков, 145 василіянських монастирів та около 8 мільонів душ.

По смерті цариці Катерини II в 1796 року вступив на російський престол цар Павло I, що панував до 1801 р. Сей цар не був настроений ворожо до Унії. Навпаки. Він навіть частинно направив шкоди, які наробила Унії його мати цариця Катерина II. Отже передовсім цар Павло I припинив переслідування Унії. А далі він відкликав засланих на Сибір уніятів та звернув їм їх сконфісковані маєтки. Вкінці на домагання папського легата, Лаврентія Літти, не зважаючи на дуже сильні спротиви православного Синоду і... польського римокатолицького (!) архієпископа Сестшенцевіча, котрий сам хотів стати митрополитом обох католицьких обрядів у Росії, цар Павло I привернув назад три уніятські єпископства, а саме: архієпископство в Полоцьку, єпископство в Берестю та єпископство в Луцьку. Кожна з тих дієцезій одержала негаймо певне число своїх давніших вчаси відібраних, вчаси скасованих парохій і монастирів і частину колишніх їх дібр. Тільки єпископські добра пропали назавсіди; защо єпископам признано відповідні платні з державної каси. За того благородного царя одержав назад деякі свої добра також наш

Чин святого Василя Великого.

Справедливість, якою кермувався під час свого панування цар Павло I, наробила йому в Росії багато ворогів. Вони незабаром і задушили його.

Після Павла I вступив на російський престіл цар Александер I, що панував від 1801 до 1825 р. Цей цар відносився до Унії так само прихильно, як його батько Павло I. Він негайно по своїм вступленні на престіл затвердив окреме міністерство для католицького віроісповідання, римо-католицьку церковну Колегію, що її осідок був у Петербурзі. До неї належали також справи уніятської Церкви. До тої Колегії покликав цар Александер I, так само не зважаючи на спротив православного Синоду і польського римо-католицького (!) архієпископа Сестшенцевіча, також представників уніятської Церкви, признав їм там рівний голос з представниками римо-католицької Церкви, а вкінці навіть поділив ту Колегію на 2 окремі відділи: римо-католицький і уніятський. В 1806 році цар Александер I, знов не зважаючи на якнайбільш рішучий спротив православного Синоду і римо-католицького архієпископа Сестшенцевіча, створив нову уніятську митрополію і митрополитом заіменував дотеперішнього уніятського архієпископа Гераклія Лісовського.

В 1825 році, в останнім році панування царя Александра I, уніятська Церква в Росії мала: 4 дієцезії, 1 митрополита, 2 єпископів, 3 єпископів-помічників, церковну Колегію з 5 членів, 4 консисторії по 5 членів, 3 дієцезальні семінарії, 1476 парохіяльних церков, 1985 світських священиків, 37 мужеських монастирів з 507 монахами, 10 жіночих монастирів, з 80 монахинями та 1,427,579

душ вірних. Зокрема на Волині уніятська Церква в 1825 р. мала: 1 єпископа в Луцьку, 1 єпископа-помічника, консисторію, 160 парохіяльних церков, 460 світських священиків, 22 мужеські монастирі з 266 монахами, 3 жіночі монастирі з 14 сестрами та 111,598 душ вірних.

По Александрі I вступив на російський престол цар **Николай I**. Тепер настали для Унії в Росії знов часи тяжких переслідувань. Ті переслідування покінчилися повним знищенням Унії на українських і білоруських землях Росії. Нищення Унії почав цар **Николай I** пляново. Отже передовсім негайно по своїм вступленні на престол видав у лютім 1826 року указ, яким найгостріше заборонив уніятські молитовники та всякі інші уніятські видання. Тим позбавив він Унію такого могутнього чинника піддержки і пропаганди як друковане слово. Дня 22 квітня 1828 року видав цар **Николай I** новий указ, яким перевів нову організацію уніятської Церкви в Росії. Отже замість дотеперішніх чотирьох уніятських дієцезій утворив тільки дві: білоруську в Полоцьку і литовську в Жировицях. Далі вийняв уніятську Церкву зпід впливу Апостольського Престола та підчинив її окремій церковній колегії, залежній від Сенату. Зокрема вдарив цар також у **Василіян**: частину їх монастирів скасував, а частину призначив на інші ціли.

Та головний удар завдав Унії в Росії цар **Николай I** після польського повстання 1831 р. Хоч уняти в польськім повстанні майже не брали участі, то все ж таки цар ужив того повстання за привід до остаточного знищення Унії.

“Польське повстання 1831 року — пише російський православний історик **М. Коялович** — різко змінило по-

вільну православну перемену Унії. Польське повстання показало правительству ясно, яке благодатне обєднання уніятів з державною церквою. Те обєднання (возсоєднення) дістало тепер у високій мірі політичне значіння. В тім переконанні утвердили правительство православні єпископи Західньої Росії, котрі, запитані, як можна би в тих околицях піднести православя, одногласно відповіли, що вони в тій справі не можуть нічого зробити, що тут може досягнути щось тільки правительство. І здійснюючи цю з церковним духом незгідну програму, зверталися вони (православні єпископи) в справах наvertання уніятів на православя часто до урядників та робили надужиття. Та насильна система наvertання уніятів на православя спараліжувала зовсім їх повільну перемену. Уніятський клир і народ були тим огірчені..." (М. О. Коялович: Чтенія по исторіи Западной Россіи. Моква, 1864, ст. 386).

І дійсно. Після 1831 року російке правитель-ство стало нищити Унію на українських білоруських землях Росії та насаджувати там православя зі всею безоглядністю.

Отже 16 лютого 1832 р. царським указом знесено достоїнство василіянського провінціяла, дещо пізніше замкнено новіціят, вкінці указом з 17 липня 1832 р. скасовано зовсім Василіянський Чин, а його добра забрано в користь держави і православя. Далі указом з 1832 р. наказано, щоб усі діти з мішаних подруж виховувалися в православі. Окремим указом якнайгостірше заборонено латинським священикам уділяти уніятам святих тайн навіть у крайній потребі. Дальшим указом таксамо під загрозою найгостріших кар заборонено всяку спільноту в богослужебних і церковних справах між римо-католицькими й уніятськими вірними так, що уніят не смів іти до латинського костела, а латинник до уніятської церкви. Черговим указом з того самого року знесено всі уніятські богословські школи та заряджено, щоб відтепер кандидати на уніятських

духовних виховувалися в православній Духовній Академії в Петербурзі. Вкінці ще одним указом того року злучено уніятську церковну колегію з православним Синодом, як його відділ так, що відтепер уніятська Церква була підчинена православному Синодові. І він управляв нею.

Одночасно російське правительство на місце Унії насаджувало православя. Отже в місцях осідку колишніх уніятських єпископів оснувало єпископства православні, між ін. в Почаєві. Далі оснувало російське правління в 1834 році єпископський вікаріят у Варшаві, якому підчинило парохії, відірвані від Унії.

Та на тім не кінець. Уніятські єпископи одержали наказ, щоб відібрали своїм священикам католицькі служебники, евхологіони й інші церковні книги і дали їм церковні книги, напечатані в 1831 р. в Москві, та щоб уніятські священики вживали тільки московських церковних книг. Одночасно скасовано в уніятських церквах тихі Служби Божі, клякання, дзвінки при вівтарях і навіть самі бічні вівтарі. Далі заборонено кілька свят, які досі святкувала уніятська Церква, як свято Божого Тіла і свято св. Йосафата. Якнайгостріше заборонено уніятським священикам виголошувати в церквах проповіді та вести катехизацію, а це в тій цілі, щоб не освідомлювали вірних про різниці між католицизмом і православ'ям. Вкінці указом з 1833 р. віддано іменування уніятських парохів намісникам. Хто противився тим указам, того проганяли.

Та й на тім іще не кінець.

Вийшов наказ, щоб докладно розслідити, котрі уніятські церкви були колись православні. І коли показалося, що ця або та парохія була ко-

лись православна, то її негайно передавано православним. Далі вийшов указ, який дозволяв відбирати від уніятської Церкви добра тим наслідникам (спадкоємцям) колишніх жертводавців тих дібр, що перейшли на православя. Ще далі наказало російське правительство замкнути або збурити всі уніятські каплиці, молитовні доми і дочерні церкви і заборонило будувати нові церкви та направляти старі. В тих парохіях, де народ противився переходови з Унії на православя, обіцуювано опірним звільнення від усіх данин та інші привилеї, коли перейдуть на православя. Колиж ті обіцянки, як се переважні було, не осягали бажаного успіху, тоді російське правительство вживало підступу і насильства. Воно вишукувало звичайно нікчемних і безхарактерних одиниць та спонукувало їх вносити до правительства іменем цілої громади просьбу, прийняти громаду до пануючої православної Церкви. Коли таку просьбу внесено, то негайно приїздила урядова комісія і передавала місцеву церкву православним, парохіян, що протестували проти того, біла і вязнила, католицьких парохів проганяла або арештувала, а на їх місце впроваджувала парохів православних. Після того проголошено “торжественно”, що ся або та парохія “добровільно” покинула Унію та “перейшла на православя”. Ніщо не помагали просьби і благання уніятів, щоб залишити їх при їх вірі. Російське правительство на всі ті просьби і благання було глухе.

Вкінці наступив останній акт трагедії Унії в Росії: її остаточне знищення. Той акт незвичайно прикрий. Бо dokonало його російське правительство руками своїх креатур зпоміж самого

уніятського духовенства. Тими креатурами були: член луцької уніятської консисторії опісля литовський єпископ Йосиф Семашко, адміністратор білоруської полоцької дієцезії Василь Лужинський і берестейський єпископ Антоній. Вони й є формально грабарами Унії в Росії.

Найбільше йшов на руку російському правительству в нищенні Унії Семашко. Він раз-у-раз виступав з ріжними проектами реформ уніятської Церкви, що йшли по лінії бажань російського правительства. Розуміється, правительство негайно переводило се в життя. Також ішли на руку російському правительству в нищенні Унії два другі тодішні уніятські єрархи: Лужинський й Антоній з Берестя. Та найганебніше було поведення тої трійки в останнім акті трагедії Унії.

Той останній акт почався в 1837 р. В тім році Семашко і Лужинський зажадали від підчинених їм священників, щоб вони підписали документ, в яким під присягою зобов'язуються, що не робитимуть найменшого спротиву переходови їх парохій на православя. Новоіменовані члени їх консисторій та інші достойники пішли тому жаданню назустріч з найбільшою охотою. Одначе нижче духовенство рішучо тому спротивилося. Та жорстокі переслідування зробили своє. Всежтаки значна частина духовенства не відрілася Унії. Понад 160 уніятських священників вивезено за те на Сибір, чимало їх замучено на смерть і тільки декому вдалося втекти до Галичини. На чолі тих, що потерпіли в обороні Унії, стоїть батько Йосифа Семашка.

Після такої вступної підготовки до “добро-вільного” об'єднання Унії з православ'ям всі три

відступники: Семашко, Лужинський і Антоній зібралися осіню 1838 р. в Полоцьку і склали тут формальний акт того зеднання. Ходило ще тільки, щоби приеднати до того акту старого митрополита Йосифа Булгака, що вже від ряду літ не мав ніякого впливу на долю своєї Церкви. Завдання того піднявся Семашко. Та всі заходи в тій справі Семашка, міністра Блудова і навіть самого царя остали без успіху. Митрополит Булгак рішуче відмовився підписати акт “возсоединенія”. Супроти того не остало ніщо інше, як лишити митрополита в спокою та ждати його смерти. І дійсно старий митрополит незабаром помер. Зі смертю митроп. Булгака зникла остання перешкода до “возсоединенія” Унії з православям.

Вкінці дня 12/23 лютого 1839 р. згадані відступники оголосили публично акт злуки уніятської Церкви в Росії з Церквою православною.

Тим чином ціль, до якої від ряду літ змагала Росія, була вкінці осягнена. Унія на українських і білоруських землях Росії перестала існувати. А на руїнах Унії запанувало всевладно православя — і не маючи вже суперниці в Унії, почало загнивати приспішеним темпом. Се й було одною з головних причин, що большевизм так легко завоював Росію та знищив царську родину і всю верховну верству тої великої держави — серед жахливих тортур, яких в такій мірі не знає історія.

Окрему долю мала Унія на Холмщині і на Підляшшу. Там перетривала вона аж до 2-ої половини 19-го століття, коли Росії і тут її знищила.

На мученицьких землях

Як Росія знищила Унію на Холмщині й Підляшші та насадила там православя.

Холмщина після упадку старої Польщі належала найперше до Австрії (1772—1809), відтак до т. зв. Варшавського Князівства (1809—1815). До Росії перейшла Холмщина щойно в 1815 р. як частина т. зв. Польського Королівства, котре тоді створив був віденський конгрес. “Польське Королівство” було підчинене Росії.

Аж до 1830 р. холмська гр.-кат. дієцезія підлягала юрисдикції гр.-кат. галицьких митрополитів у Львові. Та того року холмську гр.-кат. дієцезію з політичних зглядів, не зважаючи на спротив галицького митроп. Михайла Левицького, винято зпід юрисдикції львівських митрополитів і підчинено безпосередно юрисдикції Апостольського Престола.

З отих причин Унія на Холмщині аж до 1830-тих років існувала свobodно. Щойно від згаданих років починає Росія переслідувати і нищити Унію також на Холмщині.

Вже в 1836 р. зажадав директор комісії чужих віроісповідань Шипов від тодішнього холмського гр.-кат. єпископа Шумборського, щоби він ввів у своїй дієцезії служебник, виданий в 1831 році у Москві. Одначе єп. Шумборський

жадання те відкинув. Та незабаром російське правительство звернулося до єп. Шумборського з новим жаданням: усунути свого дотеперішнього офіціала Галицького і заіменувати своїм офіціалом Гриневецького. Крім того введено тоді на Холмщині кілька обрядових реформ, яким одначе спротивився сам народ. Тодіж (1838 р.) почало російське правительство наступ на Чин СВВ на Холмщині. Воно намагалося накинути на провінціяла Чину свого сторонника суспендованого василіянина Білевича. Та Чин СВВ спротивився тому кандидатови.

Нищити Унію на Холмщині безоглядно стала Росія від 1839 р. Тоді російське правительство зажадало від єпископа Шумбрського, щоб він вислав чотирьох клириків до православної Духовної Академії в Києві. Коли ж єп. Ш. спротивився тому, то російське правительство заборонило висилати холмських клириків до католицької Академії у Варшаві, де були для них фундовані місця. Відтак російське правительство зажадало, щоб єп. Ш. видав православним церкву в Замостю, ту саму, де в 1720 р. відбувся провінціяльний Синод уніятської Церкви. Та і тому жаданню єп. Ш. спротивився. Тоді 1840 р. російське правительство завізвало єп. Ш. до Петербурга і намагалося наклонити його, щоб покинув Унію та прийняв православя. Одначе єп. Ш. і тепер рішучо спротивився.

Можна спитати чому російське правительство вже тоді не переводило на Холмщині своїх затій проти Унії насильно? Не переводило тому, бо саме тоді насильства над Унією в Росії викликали в цілім світі загальне обурення проти Росії і російське правительство намагалося вмовити в

світ, що воно Унії зовсім не переслідує (!) та що уніяти “добровільно” (!) приймають православя. А далі тому, бо гр.-кат. населення Холмщини довідавшись про насильне навертання уніятів на православя на схід від Буга, зі страху, щоб таксамо не сталося із ним, вже тоді виявило бажання перейти радше на латинство ніж на православя.

Всеж таки в 1841 р. еп. Ш., улягаючи насильству російського правительства, мусів усунути з уряду провінціяла Василян о. Домбровського і наставити провінціялом відомого вже о. Білевича. А в р. 1849 російське правительство само усунуло і заслало в глибину Росії каноніка і пароха Грубешова о. Ф. Трущинського.

По смерті еп. Шумборського став адміністратором холмської дієцезії Іван Терашкевич (1851 — 1863) а на його дорадника російське правительство накинуло йому свою креатуру Івана Потія. Сей на Холмщині відіграв подібну ролю, як на Волині і на Білій Русі Семашко. Тепер російське правительство стало далі приготівляти Холмщину до переходу на православя. Отже 1852 і 1853 рр. воно зажадало, щоб еп. Терашкевич вислав кількох клириків до православних Духовних Академій у Москві і в Києві, а коли клирики не хотіли туди їхати, то їх рос. правительство наказало взяти до війська, перед яким спаслися вони тільки утечею за границю. В 1855 р. рос. правительство знов зажадало від еп. Т. висилки клириків до православної Духовної Академії в Києві. Колиж еп. Т. не вволив тому жаданню, то рос. правительство повідомило еп. Т., що відтепер холмські уніятські клирики взагалі не будуть звільнювані від служби

у війську. По короткій передишці, яка мала там місце по смерті царя Николая I і по вступленню на престол Александра II, почало російське правительство далі нищити Унію на Холмщині і насаджувати православя. Головну ролю в тім відиграли директор Комісії віроісповідань й уніятського виділу у Варшаві Муханов і асесор того виділу згаданий вище Іван Потій. Отже найперше створено в Холмі пансіон для дочок уніятських священників, в яким виховувано тих будучих жінок уніятських священників у православнім дусі. Відтак введено до народних шкіл катехизм, написаний зі становища православя. Та найважлишою була нова організація холмської уніятської духовної семинарії, якою згадану семинарію винято майже зовсім згід з влади холмського уніятського єпископа й узалежнено від російського правительства.

По смерті еп. Терашкевича обняв управу холмської уніятської дієцезії його помічник Іван Калинський. Саме тоді, в 1863 р. вибухло нове польське повстання порти Росії. Російське правительство постановило скористати з того й остаточно знищити Унію на Холмщині та насадити там православя. Виконавцем тої постанови став новий директор Уніятського Виділу у Варшаві та рішучий ворог Унії кн. Черкаській.

Отже передовсім дня 30 червня 1864 появився царський указ, яким майже зовсім знищено юрисдикцію холмського уніятського єпископа та узалежнено уніятське духовенство Холмщини від Правительственной Комісії для духовних справ. Бо на основі того указу ніякий уніятський священник на Холмщині не міг бути ні настановлений на парохію ні усунений з парохії

без згоди згаданої Комісії. Далі всі церковні фундації і фонди на Холмщині перебрав державний скарб, котрий відтепер сам став виплачувати духовенству удержання. Одночасно російське правительство наказало на Холмщині і на Підляшші будову 30 православних церков. При кінці 1864 р. російське правительство знесло на Холмщині і на Підляшші останні чотири василіянські монастирі (в Холмі, Замості, Люблині і Білій) та полишило тільки один у Варшаві. Тодіж російське правительство рішило усунути зпоміж уніятського духовенства на Холмщині і на Підляшші всіх нелюбих йому священників. Так нпр. вже з днем 1 січня 1865 р. рос. правительство усунуло уніятського катехита в холмській гімназії о. Т. Смолинця, а коли адміністратор Калинський предложив інших кандидатів, то рос. правительство всіх їх відкинуло й іменувало катехитом у холмській гімназії галицького москвофіла з перемиської дієцезії о. Іполита Криницького, якого поручив російському правительству правосл. духовник при рос. посольстві у Відні М. Раевский. Той Криницький, не зважаючи на спротив свого перемиського єпископа Томи Полянського, самовільно перейшов до Холму.

Положення холмської уніятської дієцезії стало чимраз гірше. Хоч адміністратор дієцезії Калинський намагався рятувати Унію, то російське правительство чимраз більше нищило її. В тій цілі російське правительство не хотіло допустити до висвячення Калинського на холмського єпископа, внаслідок чого покінчені холмські богослови мусіли їхати висвячуватися до Львова і навіть до Ужгороду. Вкінці дня 3 жовтня 1866 р. вчинило російське правительство нове грубе

насильство на Холмщині: того дня воно увязнило самого Калинського і частину його капітули та заслано на вигнання до Вятки!

Після насильного усунення Калинського кн. Черкаській передав керму холмської дієцезії тамошньому канонікові І. Войціцькому. А передав йому керму холмської дієцезії тому, бо Войціцький був беззастережним сторонником російського правительства, був навіть більше російським, ніж саме російське петербурське правительство.

Хто був Войціцький, це видно наглядно вже з його першого обіжника до холмського духовенства, в яким він вилаяв — і то дуже грубо — свого попередника. Ще більше наглядно видно це з дальших його діл. Отже передовсім він заіменував згаданого вище Криницького ректором холмської Духовної Семінарії. Далі він покликав на своїх помічників іще інших галицьких москвофілів, як Филипа Дячана і Маркила Попеля. Ті опісля зрадили Унію і стали на Холмщині її грабарями. Та найважніше: він став “чистити” Унію згідно з жаданнями російського правительства. А російське правительство жадало між іншим, щоби в уніятських богослуженнях не поминати Папу, щоби вчити, що Дух Святий не походить від Отця і Сина, і т. п.

Зпочатку члени холмської капітули не хотіли признати Войціцького своїм керманічем. Вони признали його щойно після смерти Калинського і на приказ кн. Черкаського. Коли вістка про заслання і смерть Калинського та про наставлення Войціцького дійшла до Риму, то Папа Пій IX в енцикліці з 17 жовтня 1867 р. з приводу сумного положення холмської дієцезії висловив свій біль а Войціцького екскомунікував (кинув

на нього клятву). Також виступило проти Войціцького духовенство дієцезії, за що 14 священників арештовано.

Одночасно з нищенням Унії йшло насаджування православя. Як на Холмщині насаджувано православя, свідчать дуже вимовно події нпр. в селі Докудові коло Білої та Кодні. Отже коли в Докудові начальство зажадало видачі ключів від церкви а парохіяни спротивилися, то всім зловленим жінкам вичислили по 80 нагаїв, а 16 мужчин замкнули до в'язниці, звідки їх одначе обурений народ визволив. А в Кодні прийшло між народом і військом до зудару, при чім по стороні народу впали трупи і багато ранених!

Вкінці завдяки заходам Апостольського Престолу Холмщина дістала законного єпископа. Став ним в 1868 р. галицький діяч Михайло Куземський, а висвятив його на єпископа галицький митрополит Спиридон Литвинович у Львові.

Становище єп. Куземського було дуже тяжке. В умовах, в яких тоді знайшлася Унія на Холмщині, себто супроти різко ворожого до неї відношення російського правительства, про повернення стану з часів перед початком її переслідування не могло бути й мови. Тому єп. Куземський хотів не допустити бодай до дальшого нищення Унії. Це він і заявив виразно російському правительству. Колиж російське правительство, не зважаючи на се, стало приготувляти дальші удари для Унії і в тій ціли проти єп. Куземського висунуло свого сторонника згаданого вже вище Маркила Попеля, єп. Куземський покинув в 1871 р. Холмщину і вернувся до Галичини.

Тоді управу Холмської дієцезії обняв іме-

нем російського правительства Маркил Попель. Одночасно з тим почалася й агонія Унії на Холмщині.

Свою діяльність Попель почав від усування в Унії всього того, що відрізняло її ще від православя. Отже вже в 1871 р. видав він зарядження, щоби в символі віри пропускати слова “і Сина”, заборонив свята Непорочного Зачаття Божої Матери, Божого Тіла і св. Йосафата, закавав уживання дзвінків при вівтарях, кляккання в церквах, наказав поминати в молитвах замість Папи Православний Петербурський Синод та ввів православний Служебник. Вкінці зарядив, щоб уніяцькі священники запустили бороди та передодягнулися в широкі православні ряси.

Як уніяцька Холмщина прийняла вичислені вище православні зарядження Попеля? Вона рішуче спротивилася їм і відмовилася виконати їх. Тоді російське правительство постановило силою примусити Холмщину до того. В тій цілі російський міністр граф Толстой видав до цивільних і військових властей люблинської і сідлецької губерній наказ, щоби вони стежили за виконанням заряджень Попеля і тих, що його наказам противляться, передавали військовим судам а вразі потреби вживали навіть зброї!

Наступив останній акт нищення Унії та насадження православя на Холмщині. Пішли в рух арештування і тюрми, жандарми і військо—проти тих, що вірно стояли при Унії та не хотіли православя. Однаково: порти духовенства і проти вірних.

і висилано на заслання. Так нпр. до марта 1874

Священиків арештовано замикано до тюрем р. 43 уніяцькі священники сиділи в тюрмах, 22

видалено до Галичини, багатьох заслано у глибину європейської Росії або на Сибір.

А проти нашого народу вжито фізичного насильства. Так нпр. коли в селі Пратулині російська влада хотіла передати церкву одному свому сторонникові, а народ спротивився тому, то російський губернатор краю післав у те село військо. Воно стріляло в народ і 15 селян убило, а багатьох тяжко поранило! Подібне мало місце також у селі Дрелові, де 9 селян вбито а багатьох жорстоко побито і скованих запроторено в тюрми! Пратулин та Дрелів не були виїмками. Подібне діялося тоді в цілій Холмщині і Підляшші, що спливали тоді кровю і слезами.

“Підготовивши” так Холмщину і Підляшша, російське правительство постановило приступити вже до формального акту приєднання тих земель до православя. В тій цілі губернатор Громека розіслав по краю своїх агентів, котрі йшли від села до села і збирали підписи на просьбу до царя за приняттям Холмщини і Підляшша до православної Церкви. А збирали ті підписи на Холмщині і Підляшші зовсім таксамо, як колись збирали підписи в подібній цілі на Волині, на Поліссі і на Білій Русі: обманом, перекупством і опоюванням народу. Крім того під кінець січня 1875 р. повітові начальники візвали ще поодинокі села і священників, щоби з кожного села прибув священник з двома парохіянами до міста Білої для підписання згаданої просьби. Ті священники і парохіяни, що підписали ту просьбу, одержали негайно підводи і гроші за дорогу; а тих, що не підписали, відставляли жандарми на їх власний кошт до Люблина, а звідти до тюрм і на заслання.

Врешті бажані підписи під просьбою зібрано і в маю 1875 р. вислано її до Петербурга до царя. Річ ясна, що цар вволив “просьбі”. І незабаром відбулися у Петербурзі і в Холмі торжественні акти “добровільного” об'єднання Холмщини і Підляшша з православ'ям.

Так Росія знищила на Холмщині і на Підляшші Унію і так насадила там православ'я.

Росія зробила се в той спосіб, що місіонерами для навертання на свою віру установила поліціантів, жандармів і жовнірів. Православна Церква не тільки не пробувала спротивитися тому, але навпаки, була задоволена з прибутку душ, “позисканих” кнутом, шаблями, тюрмами й обманством. Так зачався розклад сили великої Росії. І так все було, є і буде з кожною державою, в якій насильством пробують “полагоджувати” справи сумління, віри і Церкви.

о. Дамаскин Попович, ЧСВВ.

Християнство в галицькій землі

Про початки християнства в Галичині дуже мало подає нам історія. Літописець Нестор оповідає про початки і розвій християнства в Київській Україні. Про Західні Землі принагідно тільки натякує. Дещо можемо про це довідатись з інших джерел.

Початки християнства в Україні.

Вже в IX. століттю могло християнство протискатись до галицької землі із заходу, бо вона входила тоді по части в склад Велико-моравської держави за Святополка і тим самим належала до епархії св. Методія, який напевне сам чи через своїх учнів заводив тут християнство, як твердить П. Лавров, знавець кирило-методіївських питань. Східні кордони моравської держави тяглися аж по Стрий, а північно-західні по Буг.

З хрищенням України і в Галичині стало християнство пускати свої парости, одначе Галичина під церковним оглядом була залежна від Волині на сході, а від Перемишля на заході. У Володимирі волинським правдоподібно сам князь Володимир Великий зачав будувати катедральну церкву Пр. Богородиці, яка була закінчена за Ярослава Мудрого.

Пізніше бачимо на тій еп. катедрі св. Стефана, який був одним із найближчих учнів преп. Теодозія Печерського і противником Византії, а по смерті Теодозія (1074) його наступником на ігуменстві. Та протилежна партія по смерті вел. князя Ізяслава усунула преп. Стефана з ігуменства Печерської Лаври. Він був поставлений єпископом для Галичини і Волині (між 1078-91), де княжив син київського

Ізяслава I, Ярополк-Петро, що 1075 в Римі був коронований папою Григорієм VII королівською короною як володар найзначнішої після Київщини з українських земель — Галицько-волинської.

Хотяй 1054 р. за патріярха Керулярія Греція відлучилась від католицької Церкви, на Україні однак одність з Римом тревала далі. З князів боронили її головню Яросл. Мудрий, що постарався українського митрополита Іляріона, Ізяслав, що віддав свою держава в ленно папі через свого сина Ярополка, а пізніше Всеволод, що за нього 1091 при митрополиті Єфремі II (укр.) введено в східній Церкві свято Перенесення мощей св. Миколи до Бар 9 травня. Єфрем був українським боярином і правдоподібно сторонником українських автокефалістичних "западних" стремлінь, що й митрополит Іляріон, новгородський єпископ Лука Жидята, його сучасник та преп. Стефан, галицько-волинський єпископ.

Коли митрополитом став Никифор I (1104), зірвав цілком з католицькою Церквою, хотяй ще нераз українська Церква зривала з Византією, а підчинялась Римові.

Роля галицької Церкви по упадку Києва.

Коли по збуренні Києва 1169 князем Андрієм Боголюбським політичний осередок українських земель пересунувся до Галичини, тоді й церковне життя головню по збуренні Києва Монголами зосереджується на західніх землях. Побіч старого володимироволинського й турівського єпископства, осередком церковного життя стає новоосноване галицьке єпископство 1144 р., перемиське основане десь за Ярослава Мудрого (хоч перша вістка історична про нього є аж 1222) і наймолодше холмське. Тут на захищених від кочовиків землях зроджується нова ідея зблизитись до Риму. Роман, галицько-волин-

ський князь переписується з папою Іннокентієм III. Однак передчасна смерть Романа перервала ті плани і до Унії дійшло аж в р. 1215 частиною боярства, прихильниками мадярів, коли на галицький престіл коронувався мадярський королевич Кольман. Душею унії був мабуть галицький єпископ Артемії. Однак вона не вдержалась, бо мадяри сейчас почали заводити в нас латинський обряд, а наш нарід тільки під тою умовиною приймав Унію, що задержить свій обряд, як то виразно зазначив мадярський король Андрій у листі до папи. Впрочім тодішнє політичне замішання не дозволяло створити щось тривалого в релігійній ділянці.

Поважніші заходи до поєднання з Римом поробив кн. Данило. Мабуть він вислав на собор до Ліону (1245 р.) київського митрополита Петра Акеровича. Над справою Унії радили наші єпископи на зїздах у Володимирі і в Холмі, висилали до Риму посольства; папське посольство під проводом Пляно де Карпіні вело переговори з галицько-волинським єпископом і володарем землі кн. Данилом. Аж вкінці 1255 р. дійшло в Дорогичині до формального закінчення Унії нашої Церкви з Римом. Усі наші єпископи зложили присягу вірности католическій Церкві, а папський посол Опізо коронував Данила на короля.

Коли татари не дали королеві Данилові можливости підтримувати церковні звязки з Заходом, а Захід не давав обіцяної військової допомоги, його син Лев почав робити в Царгороді заходи для створення окремої західно-української митрополії в Галичї. І справді біля 1303 р. галицьке єпископство стає митрополією. Це сталось якби для протесту проти перенесення київської митрополії на Московщину. На часи князя Льва припадають перші церковні звязки закарпатської України з перемиським владичством.

Відношення Українців до католицького Заходу.

Як роздор між Західною й Східною Церквою в XI віці наступив не через догматичні, ані взагалі через релігійні причини, тільки через непорозуміння та конфлікти почасти церковно-політичні та особисті, так і пізніше відношення українців до Заходу не було таке вороже, як деякі представляють. Замітним є, що східно-словянська Церква ніколи не заявляла офіційно про свій розрив з католицькою Церквою, як це особливо підчеркнув великий російський філософ Вол. Соловєв († 1900). Що українська Церква не була відчужена від католицької Церкви так, як цього бажали б Греки, бачимо на численних подружних зв'язках українських князів з західно-християнськими володарями, як також у відношенню Українців із повною пошаною до західного духовенства, і в почитанню Українцями західних святинь, у паломництві ігум. Данила чи св. князівни Евфрозини до св. Землі, що була тоді під владою катол. хрестоносців і т. п.

Особливо в культурнім життю Галичини найінтересніша прикмета, як підносить Грушевський (II т. Іст. Укр. ст. 483) — це характерне сполучення українських культурних елементів з західними. Ми можемо слідити його і в самотній місцевій літературній пам'ятці — Галицькій літописі і в інших культурних матеріалах. Ні в однім іншому літописі не стрічаємо ми стільки звісток про західні події, щоб так сказати — з почуттям такої духової близькості з цим Заходом, як тут. Той брак усякої глибокої межі між світом православним і латинським, який ми зрештою можемо справдити і в деяких інших наших пам'ятках, тут проявляється особливо сильно. Католик для гал. літописця передовсім християнин, а не чужовірець, як для наших греків-полемістів; кн. Василь

ко каже Данилові, коли той вагається, чи їхати йому до угорського короля Белі: “йди до нього, він же християнин”; папу літописець зве “отцем” і уній ні зносини з папою розуміє як заходи коло відновлення “правої віри” і зєдинення Церкви.

Часи по упадку галицько-волинської держави.

Останні володарі галицько-волинської держави належали отже культурно і політично властиво до західньої Європи, і коли вже тоді не дійшло до тривкого церковного обєднання з Римом, на велику шкоду укр. Церкви та нації, то причин цього треба шукати в невідрадному становищі папства в першій половині XIV в. (авініонська неволя). Серед тих обставин на Заході ми не бачимо зрозуміння для обєднання укр. Церкви з Римом. З упадком Зах. української держави (1349) непевна стала доля гал. митрополії, релігійно-церковне життя на цілій Україні попало в повний розстрій передовсім через цілжовитий майже брак якогось авторитетного церковного осередка. Отже не диво, що окупаційна малярська влада визнала цей час найбільш пригожий ввести на західній Україні римо-католицьку організацію.

Коли західні українські землі опинились під Польщею, польський король Ягайло бажаючи завести тут латинство, повів репресії проти православних владик: перемиському владиті забрали насильно катедру і перехрестили її на римо-католицьку (1412), галицьку митрополію перестали взагалі обсаджувати, а завідував нею намісник часто іменованій поляками. Незабаром обсаджено римо-катол. столицю в Володимирі (1417) та Луцьку, щоб відтак сполучити їх у одне луцьке єпископство. Почалась боротьба двох культур, що у своїх початках спиралась може більш на обряд, ніж на віру, боротьба, що триває на галицьких землях досі. Масовий перехід

у тім часі на латинство та признання установлені Римом епархії булоб принесло тоді українській нації безсумнівні користи, булоб витворило український римо-католицизм, та це тоді вже було неможливе, бо східня церковна культура стала вже складовою частиною культури українського народу, отже рідною культурою. Залишилась боротьба східного обряду з латинством, боротьба нерівна, бо противник куди слабший чисельно — спирався на державну владу.

Нові Унійні спроби.

Тільки церковна унія зо збереженням грецького обряду могла крім фундаменту правдивої віри й опіки Апостольської Столиці — зберегти рідну церковну культуру на Україні, замкнути дорогу перед латинізацією і відокремити духово українську Церкву від Москви. Ту справу церковної унії піднесено на соборі в Констанції (1417) і Фльоренції (1439). Довершення церковної унії у Фльоренції митрополитом Ізидором викликало сприятливий відгомін тільки серед українських і білоруських кол, за те викликало безпощадну боротьбу польсько-литовських католиків та московського православія. Під натиском обох сторін Ізидорова унія після зверх 70-літньої борні нарешті впала 1517 р., але полишила по собі один здобуток — остаточне відділення московської церкви від української білоруської митрополії. Це сталось декретом Апост. Престола з 1458 та з вибором московського митрополита 1461 р.

Причини унії Берестейської.

Православні львівські міщани подбали 1539 р. про віднову галицької епархії та рівночасно про її перенесення до Львова. Це початок тої епархії у Львові, що 1808 р. за Австрії стала митрополією. Однак

у другій половині XVI віку українська Церква падає в цілковитий розстрій. Її точить червак симонії, підкопує темнота духовенства, повний упадок чернечого життя та невільнича залежність від світської влади. Не маючи ніякої допомоги від византійського патріархату, що сам був у повному занепаді, галицько-білоруська Церква була безрадна; верхи громадянства переходять масово на римо-католицизм або на протестантизм, світські мішаються в чисто церковні справи та попадають у конфлікт із єрархією. Залишилась єдина дорога спинити натиск латинсько-польського обозу та протестантів: шукати захисту в унії з Римом зберігаючи при тому церковно-національну культуру, — або віддатися в церковну й політичну опіку православної Москви, затрачуючи свою церковну і національну відрубність. Єрархія української Церкви вибрала перший шлях і тим чином дозріла Берестейська Унія з 1596 р. Була це велика подія, що започаткувала нову епоху відродження нашої Церкви і народу.

Дещо більше про Берестейську Унію, її розвій і переслідування подано в попереднім трактаті. Становище Галичини в часі Берестейської Унії відоме. Галичина була бастионом опору проти унії. Аж при кінці 17 віку стає вона католицькою; перемиська єпархія приймає унію 1692 р., львівська 1700 р., а Ставропігія у Львові 1709 р. Загал українців зрозумів, що коли унію так дуже ненавидять і москалі і поляки; то знак, що вона для нас чимось добрим і тому вороги її не бажають.

Греко-католицька Церква під Австрією.

Властиве відродження нашого народу і Церкви почалось, коли по розділі Польщі Галичина була прилучена до Австрії. Усталено назву греко-катол. Церква (а не уніятська); основано 1774 в Відні вищий

духовний інститут Барбареум для виховання українських священників; основано греко-католицьку духовну семінарію у Львові 1783 і Студію Рутенум 1787 при львівському університеті, щоб піднести рівень освіти духовенства. Заходом кан. М. Гарасевича в Римі та в Відні обновлено галицько-львівську митрополію 1808, а Апост. Столиця признала її при близно ті самі права, які мав київський митрополит. Першим митрополитом був Антін Ангелович. Наслідник його Мих. Левицький виєднав дві українські катедри на богословським виділі львівського університету, осібних українських катехитів у гімназіях і основував народні школи. Папа відзначив його достоїнством кардинала. 1848 знесено панщину, а українське духовенство, одинока тоді українська інтелігенція, виховане досі в польському дусі під проводом Григорія Яхимовича, пізнішого митрополита, стало до живої праці на рідній ниві. За митрополита Й. Сембратовича почато 1882 реформу ОО. Василян, яка видала гарні овочі. Василянські монастирі стали знову огнищами релігійного життя і розвинули живу місійну діяльність у цілому краю. За митрополита Сильвестра Сембратовича відкрито 1885 нове українське єпископство в Станіславові. 1891 відбувся провінційальний синод у Львові. Митрополита Сембратовича іменував папа Лев XIII кардиналом. 1900 р. став митрополитом граф Андрій Шептицький, якого діяльність була всебічна і на полі церковнім і народнім. Та це вже нові картини, що відбулись перед нашими очима.

Останні часи.

По знищенні церковної унії Росією 1839 на Волині і Поліссі, а відтак 1875 на Холмщині й Підляшші, то Галичина стала Піємонтом для українського народу. В першій світовій війні показала глибока віра Га-

личан, яких Москва дармо силувалась перетягнути на православя. Переслідування Поляків (паціфікації) іще скріпили свідомість релігійну і національну наших братів. Дперва окупація большевицька в часі другої світової війни знищила зовсім наш край, розбила і вигублює наш нарід, вивезла наших єпископів і священників і накинула силою сталінське православя, щоб тим прискорити змосковщення східньої Європи. (Читай: "Трагедія Галицької України" в брошурці "Віра українського народу"). Та мимо того свідомі Українці чи то на підпіллю чи на скитальщині чи на еміграції в Америці не тратять надії, що Бог ще змилюється над нашим народом.

Історія Закарпаття та його Церкви

За династії Арпада. Українське населення Закарпаття вже в початках княжої доби згадується в документах (пр. в договорі Олега з Греками) як Білі Хорвати. Коли в X. віці Мадяри під проводом Арпада перейшли за Карпати, тоді Білі Хорвати під проводом свого князя Ляборця виступили до бою з Мадярами. Відтоді починається тісніший звязок Хорватів з Київською державою, яка за Володимира В. сягала до меж Чехії й угорської держави св. Стефана. По смерті Володимира В. Польща зайняла Червенські городи, а Стефан іменував свого сина князем Русинів. По його смерті засів на престолі Андрій I, зять Ярослава Мудрого, і тоді Закарпаття перейшло вперве під панування Мадярів.

Мадярщина тоді хиталася між Римом і Візантією,

під впливом Русі захувала в себе східний обряд, чого доказом є кирея св. Стефана, вишита староруськими написами. Мадярські королі посвоячені з українською династією, забезпечили закарпатським українцям самоуправу і власні суди. Королі арпадської династії говорили в себе на дворі українською мовою та оточились українськими вельможами. Галицький князь Лев I відібрав Закарпаття 1280 р. і прилучив до галицької держави. Протягом 40 літ (до 1320) належала Закарпатська Русь до галицької держави.

Початки церковної організації на Закарпаттю доволі неясні. Імовірно в часах св. Кирила і Методія продістались і там перші лучі християнства. Тамошнє населення було грецького обряду і враз із іншими Українцями було втягнене в роздор східної Церкви. Є здогади, що у XII-XIV віках Закарпаття з церковного погляду було залежне від галицько-перемиської єпархії.

Князь Корятович, оборонець руськості. За панування нової мадярської династії (Арпади-Анжу) зачалася насильна латинізація Закарпатської України, яка одначе завзято боронилась проти того. Видатну поміч в обороні своєї руськості дістає Закарпаття в особі князя Федора Корятовича (к. 1360), який прийшов сюди з Поділля з 40.000 українців прогнаний Витовтом. Він за згодою мадярського короля відновив мукачівське князівство й заснував василіянський монастир св. Николая на Чернечій Горі. На сході, на Мармарошині подібним церковним осередком був Грушівський монастир. Ігумени мукачівського монастиря здобувають собі згодом юрисдикцію над середущим Закарпаттям, а далі над цілою країною, доки ігумен Іван не став першим єпископом 1491 р. і він підлягав безпосередно царгородському патріярхові.

Однак процесу латинізації шляхти і вельмож годі було стримати, бо перехід на латинство давав доступ до впливів у державі. При руській вірі залишилось духовенство й селянська маса, яка відтак попала в кріпацтво. Нераз вона бунтувалась проти нечуваного гнету, але повстання були криваво здавлені. Багато селян емігрувало тоді до Бачки в сьогоднішній Югославії.

Церковна унія. З політичним поділом Угорщини в другій половині XVI віку й українське Закарпаття розділено між Габсбургів і семигородських князів. Католицькі впливи Габсбургів та українських уніятів зпоза Карпат (еп. Т. Крупецького) привели мукачівського єпископа **В. Тарасовича** з частиною духовенства до церковної унії з Римом 1646 р., а за його наслідника Партенія Ратошинського (1648-70) на синоді в Ужгороді 1652 перейшло на унію ціле західне Закарпаття. У східній частині православ'є трималося до упадку семигородського князівства. Мармарощина перейшла на унію аж 1716-1721 р.

Відродження Церкви й народу. Обеднана з Римом мукачівська єпархія зводила боротьбу з латинськими єпископами за незалежність від їх юрисдикції, та заходами єпископів **М. Ольшанського** та головно **Андрія Бачинського** (1772-1809) вдалося не тільки правно закріпити самостійність мукачівської єпархії (1771), але й розбудувати Церкву на Закарпатті та подбати (1818) про створення другої єпархії у Пряшеві, де першим єпископом був **Гр. Таркович** (1817-41). Плян у еп. Бачинського, що переніс мукачівську столицю до Ужгороду 1775 р., сполучити Галичину й Закарпаття в одну церковну провінцію та покликати знова до життя галицьку митрополію не допустили зреалізувати мадяри. За нього датується відродження Закарпатської України. Його все сторонна культурна діяльність дала тривкі основи до

національного відродження. Він разом з львівським митрополитом Львом Шептицьким дав Марії Тересі та Йосифові II потрібні відомості про галицьких українців по розборі Польщі. Довкруги нього утворився гурт учених людей. Завдяки їм збереглась національна свідомість серед закарпатських українців і захоронила їх перед змадярщенням.

Старання А. Добрянського. Але 1848 рік став у житті Закарпаття критичним. Тоді підняли мадяри повстання проти Австрії. Російський цар Микола I вислав військо на підмогу австрійському цісареві. Ця армія під проводом українця Паскевича згнобила мадярське повстання. Тоді 19. X. 1848 українська делегація під проводом Адольфа Добрянського, що походив із Закарпаття, передала цісареві меморіал з українськими домаганнями, в яким просили створити в Австрії з усіх українських земель самостійну українську область. Добрянський ставши членом Головної Руської Ради перепер частинню до магання зєдинити всі українські землі в одну губернію, як окремий коронний край Австрії. І цісар виділив окрему провінцію з намісником Добрянським на чолі. Це однак викликало репресії збунтованих мадярських магнатів супроти українського народу.

Насильна мадяризація Церкви й інтелігенції. Та ще гірші часи настали, коли Австрія після програної тїд Садовою 1867 пішла на угоду з Мадярами і на місце віденського централізму прийшло шовіністичне правління Будапешту і з ним мадяризація української Церкви. Новий курс започаткував мукачівський єпископ Степан Панкович (1867-72), що замість до Відня до виховного духовного інституту Барбареум вислав питомців на науку до Будапешту та Острогому. За нього виділено північну частину мукачівської єпархії в окремий вікаріят із власною

консисторією та богослужбовою мадярською мовою з осідком у Гайдудорогу. Вікаріят переіменено 1912 р. на окрему єпархію (в границях Угорщини). Мукачівські і прясівські єпископи до 1918 р. продовжали цей мадярський курс, доводячи до повної мадяризації Церкви, а то й духовенства в приватному житті. У всіх урядах і школах скасовано українську мову, інтелігенцію перенесено в глиб корінної Мадярщини, де зовсім зденаціоналізувалась. Селянство віддано в руки жидівських лихварів, які за позички дрібних сум доводили селян процесами до втрати цілого майна. Вигнані зі своєї землі селяни масово емігрували до Америки. До світової війни покинуло рідну землю пів мільйона українців із Закарпаття і виїхало за океан. У Сполучених Державах утворилась осібна дієцезія пітсбургська 1924 з єп. Васи́лем Такачем. Рівночасно з мадярською системою починає на Закарпатті ширинись москвофі́льство, і з ним симпатії до російського православ'я, яке перед війною вважали там за єдине забороло "руського духа". Тимто не диво, що коли не стало мадярської опіки 1919 р., серед темного населення масово там почало ширитися православ'я. Щодо релігії, то було 1921 греко-католиків 55%, римо-католиків 9%, протестантів 10%, православних 10% і жидів 13 проц.

Карпатська Україна дістає автономію, відтак проголошує самостійність. З кінцем світової війни мадярський уряд утворив із Закарпаття "Руську країну," але її статут не ввійшов у життя. 1919 р. революційна хвиля захопила також Закарпаття. 22 І. конгрес у Хусті ухвалив прилучення Закарпаття до Української держави, але 10. ІХ. 1919 Сенжерменським договором Закарпаття прилучили до Чехословаччини з запевненою законом автономією під назвою "Підкарпатська Русь". Першим губернатором був др. Гр. Жаткович, що підписав угоду з Че-

хами, та по році він зрезигнував, а управа краю опинилась в руках Чехів. Чеський президент назначив дра А. Бескида, а по нім дра Грабаря, але вони не мали ніякої влади. Мимо того Закарпаття під пануванням Чехів мало більше можности краще розвиватись, як під Мадярами. Хоч Чехи, як завзяті русофіли, все підтримували москвофільські партії проти Українців, проте національна стихія постійно росла в силу і брала верх. Це привело до того, що 11 жовтня 1938 р. Карпатська Україна разом зі Словаччиною і Чехами утворили одну трисоюзну державу. Премієром нової автономної країни став о. Августин Волошин, а місточко Хуст її столицею. Апостольська столиця іменувала Преосв. Діонізія Нярадія, крижевацького греко-католицького єпископа Апостольським Візитатором і Адміністратором Карпатської України з осідком у Хусті. Мукачів і Ужгород з єп. Стойкою опинились под Мадярами. В лютім 1939 покликано єп. Стойку до Риму, а його місце зайняв маляр Антоній Пап, давніший мукачівський єпископ.

Упадок Карпатської України. Захоплення свободою і запал праці на всіх ділянках огорнув Карпатську Україну, як ще досі ніколи. Та не на довго. Коли Гітлер увійшов з військом у Чехословаччину, Словаччина проголосила свою самостійність; тоді і Карпатська Україна 15 III., 1939 проголосила державну самостійність у соймі зібраному в Хусті. Та вже на другий день малярські війська стали збройно займати карпато-українські землі. Хоч "Карпатська Січ" по геройськи відбивала наступи ворогів та "встоятись не було сили." Знова Мадярщина закувала український нарід в тяжкі кайдани. Преосв. Нярадія малярши арештували в Хусті й під поліційною ескортою відставили до Будапешту, а звідси виїхав Преосвящений до Риму, де зложив Св. Отцеві звіт

зо своєї діяльності як Апост. Делегата в Карпатській Україні. Потім вернув до своєї крижевацької дієцезії, де всі свої сили посвятив архипастирській праці для українського народу в Югославії. Помер ненадійно в неділю 14 квітня 1940 р. в часі архієпископської візитації.

Під мадярами мукачівською дієцезією завідував Преосв. Микола Дудаш, єпископ гайдудорожський. По ньому став єпископом для Українців греко-католиків на Закарпаттю Преосв. Теодор Ромза, висвячений у 1944 р. Більшовицька армія зайнявши Галичину ввійшла 27. IX. 1944 до Карпатської України, а 25. X. зайняла Хуст. 29. червня 1945 прилучено Карпатську Україну до радянської республіки.

Ліквідація мукачівської дієцезії більшовиками.

Преосв. Ромза, що мешкав в Ужгороді, якийсь час був на волі, хоч під сильним доглядом і з сильно обмеженою свободою виконував єпископські чинности. Та на весні 1946 вивезла його совітська поліція в невідоме місце, а катедральну церкву, резиденцію і виховавчі інституції передала сталінській православній церкві. Тим чином Москва зліквідувала і мукачівську дієцезію, хоч ні один священик тої дієцезії не вирікся католицької віри. Мартирологія католицької Церкви на Закарпаттю під більшовиками подібно страшна, як у Галичині. Остався ще одинокий греко-католицький єпископ-ординарій в Європі, а то Преосв. Павло Гойдич у Пряшеві, в східній Словаччині, якого папа Пій XII іменував духовним пастирем для всіх католиків східнього обряду на території Чехословаччини.

Не тільки Україна, але й інші народи Європи переживають руїну. Але памятаймо, що задуми сильних цього світу безсильні супроти волі Творця, в якого руках доля всіх народів.

ЗМІСТ:

	сторона
Вступ	4 .
Коротка історія церковної Унії	5
Унія й Росія	25
На мученицьких землях	40
Християнство в галицькій землі	50
Історія Закарпаття та його Церкви	58

Чи Ви вже передплачуєте й читаете часопис

"СВІТЛО"?

Якщо ні — то зараз його собі замовте, бо "Світло" — це наш український релігійний двотижневик.

"Світло" служить збереженню християнської релігії, церковного обряду й рідної мови між Українцями Канади й Америки.

"Світло" формує світогляд католицький і національний.

Статті й дописи в "Світлі" — повчальні, цікаві.

Мова "Світла" — чиста, літературна.

"КАТОЛИЦЬКІ КАРТИНИ"—це дуже цікавий Додаток до "Світла." Гарні знімки приносять читачам "Світла" розвеселення й поуку.

Тому — добре є мати "Світло" в кожній українській родині й читати пильно кожне число.

Тому — добре є приєднувати йому нових передплатників, щоб і вони читали добрий релігійний часопис. Тим більше, що передплата на весь рік — тільки \$1.00.

Тому — добре є піддержувати його своїми добровільними жертвами.

Адреса для листів і посилок:

The Light, Mundare, Alberta, Canada.

